

Оцінка прозорості розвитку енергетичного сектору України: довоєнний та воєнний аспекти

Невмержицький Д.С.¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.06.2024	Економіка	338.47(477)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12606327>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. В статті надано результати оцінювання Індексу прозорості розвитку енергетики України у довоєнний та воєнний час і встановлено, що Індекс прозорості у воєнні часи зменшився, а індекс «непрозорості» розвитку енергетичного сектору збільшився через введення воєнного стану та закриття деяких публічних даних. Результати оцінки Індексу прозорості за категоріями у 2023 році свідчать, що спостерігається строката динаміка прозорості за категоріями Індексу, проте понад третини індикаторів Індексу - 2023 зберігається законодавче обмеження публічності. Покращення Індексу прозорості з 2018 по 2021 рік була обумовлена розвитком нормативно-правової бази та рівнем регулювання інформаційної прозорості енергетичних ринків. В умовах воєнного стану Індекс прозорості значно зменшився і залишається на низькому рівні. Прозорість погіршується на трьох з п'яти енергетичних ринках (електроенергії, енергетичного вугілля та теплової енергії).

Ключові слова: індекс прозорості, енергетичний сектор, оцінка, категорії.

Assessment of development transparency energy sector of Ukraine: pre-war and war aspects

Annotation. The conducted studies of the results of the assessment of the Index of Transparency of Energy Development of Ukraine in pre-war and wartime times allowed us to conclude that the Index of Transparency in Wartime decreased, and the Index of "Non-Transparency" of the development of the energy sector increased, which, in fact, is expected, due to the imposition of martial law and the closure of some public data. The Index is: a methodological tool that provides a general and detailed assessment of the information openness of the country's energy sector and diagnoses gaps; A universal tool that allows you to analyze transparency by individual categories, energy markets and indicators, track progress both in dynamics and in comparison with other countries. The results of the assessment of the Transparency Index by category in 2023 prove that there is a multidirectional dynamics of transparency across the categories of the Index. The Energy Sector Transparency Index covers 229 indicators, grouped into 8 categories and based on specific regulatory requirements and global best practices in information disclosure. This year's edition of the Index 2023

¹ здобувач освітньо-наукового ступеня доктора філософії спеціальності «Економіка» в Поліському національному університеті, м. Житомир, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1813-8866>

supplemented by only one new indicator related to the one adopted in 2023. The improvement of the Transparency Index from 2018 to 2021 was due to the development of the regulatory framework and the level of regulation, the information transparency of energy markets under martial law has significantly decreased and remains at a low level. Transparency is deteriorating in three out of five markets (electricity, thermal coal and thermal energy). Among the fundamental factors of maintaining a low level of transparency remain: a directive ban on the publication of data and proactive decisions of data managers or reporting entities to limit the amount of public data or stop publishing them during martial law.

Keywords: transparency index, energy sector, assessment, development.

Вступ

Енергетичний сектор України здійснює видобуток і переробку різних видів паливних і енергетичних ресурсів — вугільних, нафтових, газових, ядерних, торфових, біологічних тощо. А основними складовими комплексу є електроенергетика, нафтова, нафтопереробна, газова промисловості й вугільна промисловість. Проте повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році зробило енергетику пріоритетом номер один для України, тому що енергетичне забезпечення національної економіки має стратегічне значення.

Витримка української енергосистеми стала символом стійкості та незламності українського народу. Навіть в умовах війни Україна продовжує рухатися вперед, будуючи своє майбутнє як вільна, демократична та європейська держава.

Важливо зазначити, що синхронізація енергетичного сектору України з ENTSO-E не лише підвищила безпеку української енергосистеми, але й відкрила нові можливості для розвитку української енергетики. Україна отримала доступ до європейського ринку електроенергії, що може у повоєнний час стимулювати інвестиції в сектор та сприяти його модернізації. Крім того, синхронізація з ENTSO-E допоможе Україні знизити свою залежність від викопного палива та перейти до більш екологічно чистих джерел енергії. Це відповідає цілям Європейського зеленого курсу та сприяє сталому розвитку України.

Тому аналіз наслідків воєнних дій та можливі шляхи подальшої розбудови енергетичного сектору набувають екзистенційного значення для держави. Через обмеженість доступу до відкритих даних Україна ризикує втратити досягнення останніх років у сфері прозорості оцінювання трендів розвитку енергетичного сектору, що обумовлює необхідність постійного проведення моніторингу Індексу прозорості енергетичного сектору та визначення трендів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці з питань розбудови енергетичного сектору України оприлюднило багато вчених та фахівців, серед яких: Серебренников Б.С. [1], який проводив оцінку прозорості енергетичного сектору, Розен В. і Докшіна С. [2], які провели оцінювання рівня енергоефективності міжнародного обсягу та у середині країни за допомогою відкритих даних, Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Рябцева Г. Л., Завгородня С. П. [3], які сформували набір індикаторів оцінки рівня енергетичної безпеки, їх цільові та порогові значення з використанням Індексу прозорості тощо.

У цьому контексті важливо зауважити, що у Стратегії енергетичної безпеки визначено вісім стратегічних цілей, які мають привести до поліпшення стану в енергетичному секторі, просування в його сталій роботі, демонополізації, створенню конкуренції, оновленню інфраструктури, матеріальної бази, диверсифікації постачання енергоносіїв тощо. Адже корупція є основною причиною всіх проблем галузі, починаючи з несправедливого тарифоутворення і закінчуючи залежністю від країни-агресора Російської Федерації в необхідних енергоресурсах: природному газі, нафті, вугіллі, а в 2020 році до цього переліку додалася ще й електрична енергія [4].

Оцінювання Індексу прозорості енергетичного сектору активно проводить аналітичний центр DiXi Group, починаючи з 2018 року. Індекс прозорості енергетики розроблено з метою оцінювання реального стану в енергетичному секторі України, здійснення багатовимірного аналізу прозорості, діагностики прогалин та відстеження прогресу [5].

Проведення моніторингу результатів оцінювання Індексу прозорості енергетичного сектору до війни та у воєнний час дозволить визначити особливості розвитку енергетичного сектору та проблеми щодо його прозорості та відновлення.

Метою даної статті є дослідити результати оцінювання Індексу прозорості розвитку енергетики України у довоєнний та воєнний час.

Завдання статті полягає у проведенні моніторингу Індексу прозорості і «непрозорості» розвитку енергетики України у довоєнний та воєнний час, опрацювання результатів оцінки Індекс прозорості та ринку енергетики за категоріями.

Результати

За довоєнними оцінками IRENA, Україна має потенціал для встановлення понад 320 ГВт вітрової та 70 ГВт сонячної енергії. Це без урахування потенціалу вітрових і плавучих станцій у водах Криму, що, за оцінками Світового банку, може додати понад 250 ГВт. Відповідно, потенційна загальна потужність відновлюваних джерел в Україні через 10 років становитиме 415 ГВт встановленої потужності, а з урахуванням потенційного проекту в кримських водах – понад 700 ГВт. Однак із початком повномасштабного вторгнення виробники відновлюваної енергії опинилися у складних умовах. По-перше, через зміну пріоритетів бюджетного фінансування почали накопичуватися борги з виплати «зеленого» тарифу. Для погашення цих боргів було запроваджено тимчасову норму про перерахування 80% виручки експортерів електроенергії до ДП «Гарантований покупець». По-друге, багато об'єктів генерації було зруйновано або пошкоджено, особливо в південно-східних областях, наприклад, у Херсонській, яка раніше була лідером з виробництва відновлюваної енергії [6].

Здаля аналізу трендів подальшого розвитку енергетики та комплексного оцінювання доступності та якості інформації щодо розвитку енергетичного сектору використовується Індекс прозорості енергетичного сектору. Цей Індекс- універсальний інструмент, який дозволяє аналізувати прозорість за окремими категоріями, енергетичними ринками та індикаторами, відстежувати прогрес як у динаміці, так і в порівнянні з іншими країнами, а також методика, яка дозволяє надати загальну та деталізовану оцінку інформаційній відкритості енергетичного сектору країни й діагностує прогалини;

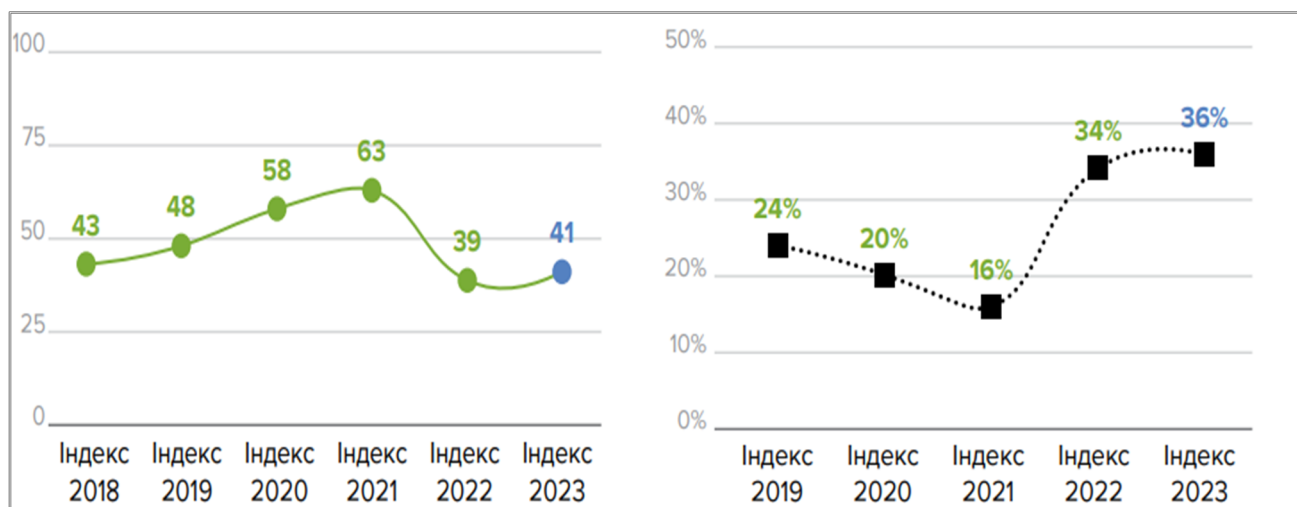
Головним кінцевим бенефіціаром аналітики щодо Індексу прозорості енергетики є споживач, обізнаність якого покращує можливості захисту своїх прав, допомагає бути повноцінним учасником ринку і приймати більш раціональні економічні рішення. Прозорі і конкурентні ринки сприятимуть покращенню якості обслуговування споживачів та справедливому ринковому ціноутворенню. Результати дослідження представлятимуть інтерес також для *компаній та потенційних інвесторів*, які прагнуть відкритого конкурентного середовища, менших ризиків ведення бізнесу і кращих відносин з владою і громадськістю Індекс буде корисним державним інституціям, відповідальним за розкриття інформації, для удосконалення прозорості своєї діяльності та регулювання в частині оприлюднення інформації учасниками ринків. Зарубіжні партнери отримують кращі можливості для розуміння енергетичної політики та ринків України [7].

Особливістю використання Індексу в 2022 і 2023 роках є оцінювання прозорості під час воєнного стану в Україні. Через війну з РФ були частково втрачені можливості для

повноцінного збору, систематизації та публікації даних розпорядниками, які обумовлені низкою обмежень. Серед них – кадрові втрати, законодавчі зміни в частині дозволу суб'єктам господарювання не подавати звітність під час воєнного стану, надання органам влади, державним підприємствам, установам та організаціям права зупиняти чи обмежувати роботу інформаційних систем, публічних електронних реєстрів, скасування процедури конкурсного відбору на посади державної служби, а також інші фактори й форс-мажорні обставини, пов'язані з війною [8].

Індекс прозорості розвитку енергетичного сектору охоплює 229 індикаторів, об'єднаних у 8 категорій і базованих на конкретних нормативних вимогах і кращих світових практиках щодо розкриття інформації. Цьогорічне видання Індексу 2023 доповнене лише одним новим індикатором, пов'язаним з ухваленою в 2023 році Енергетичною стратегією України до 2050 року. Такі мінімальні зміни в рамці оцінювання були застосовані з метою відстеження «чистого» прогресу у прозорості порівняно з 2022 роком і отримання відповіді на питання чи можливе покращення інформаційної відкритості сектору в умовах війни. Разом з тим, були оновлені зміст і підстави індикаторів Індексу на основі сучасного законодавства ЄС, кращих європейських та світових практик розкриття даних й звітування. Оцінки, отримані в рамках Індексу, є результатом опрацювання даних відкритих джерел про функціонування й розвиток енергетичного сектору за ланцюжком «від виробника до споживача» [9].

За результатами оцінюванням 2023 року остаточний бал України зріс до 41 (порівняно із 39 балами у 2022 році). Цей незначний прогрес (+2 пункти, або 5,1%) доводить можливість покращення прозорості сектору навіть в умовах війни і режиму воєнного стану. Запровадження режиму воєнного через повномасштабну війну з РФ спричинили стрімке падіння інформаційної відкритості енергетики – показник у 2022 році упав на 24 пункти і за шкалою Індексу спустився до зони «неприйнятної» прозорості. У 2023 році, незважаючи на різносторонню динаміку по окремим вимірам і складовим Індексу, загальна оцінка перейшла у зону «недостатньої» прозорості, проте так і не досягла базового рівня 2018 року (43 бали), оскільки фундаментальні фактори впливу залишилися незмінними. На рис. 1 приведено динаміку зміни Індексу прозорості та «непрозорості» енергетичного сектору України за 2018 – 2023 роки

Рис. 1 – Індекс прозорості та «непрозорості» розвитку енергетичного сектору [8]

Незважаючи на незначний загальний прогрес у прозорості, визначений в рамках дослідження, кількість закритих джерел у секторі продовжила зростати. Індекс «непрозорості» збільшився на 2 п.п. – із 34% до 36%. Таким чином, більш ніж за третиную індикаторів інформація залишається закритою або повністю відсутня. Серед фундаментальних факторів збереження низького рівня прозорості залишаються: директивна заборона оприлюднювати дані та ініціативні рішення розпорядників даних чи суб'єктів звітування обмежити обсяг публічних даних або припинити їх публікацію під час воєнного стану. Обидва фактори мають нормативну природу і викликані змінами до законодавства та регулювання, через які держава заборонила публікувати конкретні дані або дозволила обмежити їх оприлюднення. Третім фактором, що має синтетичний характер і прямо не пов'язаний із законодавчими змінами, є сукупність дестабілізуючих зрушень, викликаних війною, які спричинили втрату спроможності розпорядників даних (органів влади, суб'єктів господарювання тощо) збирати, опрацьовувати та оприлюднювати інформацію («туман» війни) [7].

Для понад третини індикаторів Індексу - 2023 (79 із 229) зберігається законодавче обмеження публічності. Зокрема, по 26 індикаторам (11,4%) застосована директивна заборона на оприлюднення даних, а по 53 індикаторам (23,1%) – ініціативне рішення розпорядників на основі наданих їм на період воєнного стану відповідних дискреційних повноважень. Таким чином, по завершенню і навіть під час дії режиму воєнного стану ключовими факторами відновлення інформаційної відкритості енергетичного сектору будуть саме законодавчий і регуляторний.

Оцінювання продемонструвало різносторонню динаміку прозорості за категоріями Індексу. По двом категоріям – «Постачання» (+6 балів) та «Органи влади» (+18 балів) – відбувся прогрес. Загальна оцінка залишилася без змін ще у двох категоріях («Надійність і безпека» та «Споживання»). У решті категорій («Баланси», «Природні монополії», «Звітність» та «Політика») продовжився спадний тренд із зниженням оцінок у межах 1-5 пунктів. У результаті всі категорії залишилися у двох нижніх зонах шкали Індексу із найгіршою прозорістю – по 4 категорії, відповідно, у зонах «недостатньої» та «неприйнятної» прозорості. Також, інформаційна відкритість знизилася у 9 із 24 підкатегорій Індексу, у 7 – залишилася на минулорічному рівні та у 8 – покращилася. Така строката динаміка свідчить про доцільність застосування вибіркового/точкового підходу для відновлення прозорості сектору з урахуванням потенційних загроз від розкриття даних. Результати оцінки прозорості за категоріями у 2023 році представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.1

Результати оцінки Індексу прозорості за категоріями у 2023 році [8]

Категорія	Кількість індикаторів	Бал	Порівняно з Індексом-2022	Оцінка 2023	Характеристика
1. Баланси	9	17	-4	F	неприйнятна прозорість
2. Природні монополії	71	39	-5	F	неприйнятна прозорість
3. Постачання	36	43	+6	D-	недостатня прозорість
4.Надійність і безпека	18	25	0	F	неприйнятна прозорість
5. Споживання	43	49	0	D	недостатня прозорість
6. Звітність	12	30	-3	F	неприйнятна прозорість

7. Політика	24	43	-1	D-	недостатня прозорість
8. Органи влади	16	50	+18	D+	недостатня прозорість
Інтегральна оцінка	229	41	+2	D-	недостатня прозорість

Індекс оцінює прозорість в розрізі п'яти енергетичних ринків. На рис. 2 подано результати оцінювання прозорості ринку енергетики за категоріями у 2023 році.

Рис. 2 - Результати оцінювання прозорості ринку енергетики за категоріями у 2023 році [8]

Послідовне покращення Індексу прозорості з 2018 по 2021 рік обумовлене переважно розвитком нормативно-правової бази та рівнем регулювання, інформаційної прозорості енергетичних ринків у умовах військового конфлікту значно зменшилася і залишається на низькому рівні. Зокрема, із 79 індикаторів, що підпали під законодавче обмеження щодо публічності, 56 індикаторів (або 71%) є секторального характеру. Прозорість подальше погіршилася на трьох з п'яти ринків (електроенергії, енергетичного вугілля та теплової енергії). Ринок нафти і рідкого палива залишається традиційно найбільш інформаційно закритим. Прогрес (+1 бал) було зафіксовано лише на ринку природного газу.

В частині прозорості енергетичного сектору заслуговує на уваги Міжнародна Ініціатива прозорості видобувних галузей, яка спрямована на відповідальне управління природними ресурсами. У 2003 році з метою забезпечення прозорості та підзвітності у видобувному секторі була заснована Міжнародна Ініціатива прозорості видобувних галузей. Ця багатостороння організація об'єднує уряди країн, видобувні компанії та громадянське суспільство, прагнучи досягти високих стандартів прозорості в управлінні природними ресурсами. Її місія: сприяти розумінню управління природними ресурсами, зміцнювати державне та корпоративне управління та підзвітність, Забезпечувати доступ до даних для формування політики та діалогу між зацікавленими сторонами у видобувному секторі [9].

Керівним органом є Правління, яке визначає стратегічні напрямки розвитку та оцінює прогрес країн у дотриманні Стандарту Міжнародної Ініціативи прозорості видобувних галузей. До складу Правління входять представники країн-учасниць, громадянського суспільства та компаній. Україна активно бере участь у роботі

Міжнародної Ініціативи прозорості видобувних галузей. З 2016 року до складу Правління обиралися українські представники, які робили значний внесок у діяльність організації. Міжнародний Секретаріат Міжнародної Ініціативи прозорості видобувних галузей, розташований в Осло (Норвегія), забезпечує функціонування організації та підтримує країни-учасниці у впровадженні Стандартів. Міжнародна Ініціатива прозорості видобувних галузей відіграє важливу роль у сприянні сталому розвитку та взаєморозумінню між зацікавленими сторонами у видобувному секторі. Впроваджуючи принципи прозорості та відкритості, Ініціатива допомагає: збільшити довіру до урядів та компаній, забезпечити справедливий розподіл доходів від видобутку природних ресурсів, захистити довкілля, сприяти економічному зростанню. Діяльність Міжнародної Ініціативи прозорості видобувних галузей має суттєве значення для України, адже видобувний сектор є одним із ключових для української економіки. Завдяки участі Україна демонструє свою прихильність принципам прозорості та підзвітності, що сприяє кращому управлінню природними ресурсами та покращенню добробуту українців.

Проведений моніторинг Індексу прозорості розвитку енергетичного сектору свідчить, що його використовують міжнародні партнери, які фінансують допомогу Україні. Дуже важливу роль у цьому відіграв Фонд підтримки енергетики України. Він був створений ще на початку повномасштабної війни, у квітні 2022 року. Уже за перший рік функціонування Фонду на його рахунок надійшло понад 135 мільйонів євро грантових коштів. Їх надали партнери з Данії, Німеччини, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Угорщини, а також Регіональної асоціації органів регулювання енергетики (ERRA). Аби надалі залучити ще більше спонсорів, Міненерго та партнери працювали на різних рівнях: міжнародні зустрічі, перемовини, візити [9].

Допомогу Україні надавали і надають уряди держав-партнерів, міжнародні донори, приватні компанії тощо. Розміри внесків від кількох тисяч до десятків і сотень мільйонів євро. Проте щодення бомбардування енергетичної інфраструктури України потребує збільшення цієї допомоги. Тому оцінка рівня прозорості розвитку енергетичного сектору з боку усіх бенефіціарів вкрай важлива. Це стосується і даних про баланси енергетичних ресурсів, діяльності природних монополій, загальної звітності про результати функціонування підприємств енергетичного сектору і політики подальшого його відродження. Проте слід зауважити, що висвітлення цих публічних даних у відкритому доступі допоможе РФ знищувати енергетичні проекти ще на початку їх реалізації. Тому процес прозорості у воєнний час має дві точки біфуркації, тобто межа, коди виникне неможливість прозора оцінювати тренди розвитку енергетичного сектору України за допомогою відкритих даних.

Висновки

Проведені дослідження результатів оцінювання Індексу прозорості розвитку енергетики України у довоєнний та воєнні часи дозволили прийти до висновку, що Індекс прозорості у воєнні часи зменшився, а індекс «непрозорості» розвитку енергетичного сектору збільшився, що власне кажучи очікувано, через введення воєнного стану та закриття деяких публічних даних. Результати оцінки Індексу прозорості за категоріями у 2023 році доводять що спостерігається строката динаміка прозорості за категоріями Індексу. Покращення Індексу прозорості з 2018 по 2021 рік обумовлена була розвитком законодавства та рівнем регулювання. Інформаційної прозорості енергетичних ринків у умовах воєнного стану значно зменшилася і залишається на низькому рівні. Прозорість погіршується на трьох з п'яти ринків (електроенергії, енергетичного вугілля та теплової енергії). В частині прозорості енергетичного сектору заслуговує на проведення подальших досліджень Міжнародна Ініціатива прозорості

видобувних галузей. Сучасна ситуація в енергетичному секторі України обумовлює необхідність проведення подальшого моніторингу Індексу прозорості розвитку енергетики та всіх відкритих даних з метою своєчасного виявлення точки біфуркації – неможливості автентично оцінювати тренди розвитку енергетичного сектору. Проте слід зауважити, що висвітлення всіх публічних даних щодо розвитку енергетичного сектору України у відкритому доступі, допоможе рф знищувати енергетичні проекти ще на початку їх реалізації.

Список використаних джерел

1. Серебренніков Б.С. Індекс прозорості енергетичного сектору України. Енергетичний менеджмент: стан та перспективи розвитку. Збірник наукових праць ІХ Міжнародної науково-технічної конференції у місті Києві 22-24 листопада 2023 р. Київ, НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2023. С.57-58
2. Порівняльний аналіз зарубіжних та вітчизняних індикаторів енергоефективності та їх розрахунку. DOI: <https://doi.org/10.20535/1813-5420.2.2023.279646>
3. Визначення рівня енергетичної безпеки України: аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2021. 71 с
4. Протидія корупції в енергетичній галузі України. URL: <https://intelmag.com/energy/15140-protydiya-korupcziyi-v-energetychnij-galuzi-ukrayiny/>
5. ІНДЕКС ПРОЗОРОСТІ ЕНЕРГЕТИКИ 2023. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3b516fe0-25d1-41d6-9560-72365ef42199/content>
6. Енергетичний сектор України: торгівля електроенергією. URL: <https://dlf.ua/ua/energetichnij-sektor-ukrayini-torgivlya-elektroenergiyeyu/>
7. Індекс прозорості енергетики/ URL. <https://index.ua-energy.org/>.
8. Індекс прозорості енергетики - 2023 | DiXi Group, URL: <https://dixigroup.org/analytic/indeks-prozorosti-energetyky-2023/>.
9. Міжнародна ініціатива забезпечення прозорості видобувних галузей. URL: <https://mev.gov.ua/storinka/mizhnarodna-initsiatyva-zabezpechennya-prozorosti-vydobuvnykh-haluzey-ipvh>